

ТОПОЛЬНИЦЬКИЙ В. В.,

кандидат юридичних наук,
підполковник юстиції,
провідний науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень
(Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського)

ОСТАПЕНКО А. І.,

майор юстиції, старший науковий
співробітник Центру воєнно-
стратегічних досліджень
(Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського)

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.9>

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню особливостей нормативно-правового закріплення повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України в контексті історичного розвитку законотворчих процесів в незалежній Україні, розбудови її державності та становлення системи державного управління у сферах національної безпеки і оборони. Прослідковано та проаналізовано еволюцію конституційного закріплення повноважень Президента України у зазначених сферах та концептуального визначення місця та обсягу повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Виокремлено проблематику нормативно-правового закріплення переліку повноважень Президента України у сферах національної безпеки і оборони в правовому статусі Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Встановлено недосконалість положень частини 2 статті 6 Закону України «Про оборону України», що створює ризики для негативного нормотворення: закріплення у законодавстві «точкових» і «ситуативних» повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України у різних сферах суспільних відносин, які прямо чи опосередковано стосуються сфери оборони; розширення «прихованих» повноважень Президента України у сферах національної безпеки і оборони.

Встановлено, що Президент України, будучи главою держави й Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, має суттєві повноваження у сфері військового управління та відіграє важливу роль у здійсненні керівництва в сферах національної безпеки і оборони України.

З'ясовано, що зміст конституційних повноважень Президента України, зокрема «керівництво в сферах національної безпеки і оборони України», які дещо розширено приписами статті 13 Закону України «Про національну безпеку України», може стати наслідком правової невизначеності в процесі їх застосування державними інституціями.

З метою удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із реалізацією повноважень Президента України у сфері оборони, запропоновано закріпити на рівні закону перелік його повноважень як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, що матиме важливе суспільно-політичне значення на тлі існуючих загроз воєнній безпеці України, її суверенітету і територіальній цілісності, викликаних широкомасштабною збройною агресією з боку Російської Федерації.

Ключові слова: повноваження Президента України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, керівництво у сферах національної безпеки і оборони, військове управління.

Topolnitskiy V. V., Ostapenko A. I. Historical and legal analysis of the legislative consolidation of powers of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine

The article is devoted to research of peculiarities of the legislative consolidation of powers of the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine in the context of the historical development of law-making processes in independent Ukraine, the development of its statehood, and the formation of the system of public administration in the field of the national security and defense. The evolution of the constitutional consolidation of powers of the President of Ukraine in the specified field and the conceptual definition of the place and scope of powers of the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine has been monitored and analyzed.

The problem of normative and legislative consolidation of the list of powers of the President of Ukraine in the field of the national security and defense in the legal status of the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine has been highlighted. The imperfection of the provisions of Part 2 of Article 6 of the Law of Ukraine "On the Defense of Ukraine" has been established, which creates risks for negative rule-making: stipulation in the law of "point" and "situational" powers of the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine in various fields of public relations, which directly or indirectly relate to the defense; expansion of "hidden" powers of the President of Ukraine in the field of the national security and defense.

It has been established that the President of Ukraine, as the head of state and the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine, has significant powers in the field of military management and plays an important role in the implementation of leadership in the field of the national security and defense of Ukraine. The aspect of legal uncertainty regarding the expansion of the content of "independent" constitutional authority of the President of Ukraine "to lead in the field of the national security and defense of Ukraine" according to the provisions of Article 13 of the Law of Ukraine "On the National Security of Ukraine" has been reviewed.

In order to improve the legal regulation of issues related to the implementation of powers of the President of Ukraine in the field of defense, it is proposed to stipulate in the law the list of his powers as the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine, which will have an important social and political significance amid existing threats to the military security of Ukraine, its sovereignty and territorial integrity caused by large-scale armed aggression of the Russian Federation.

Key words: powers of the President of Ukraine, Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine, leadership in the field of the national security and defense, military administration.

Вступ. Конституція України наділяє Президента України широким колом повноважень у сферах національної безпеки і оборони. Як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України Президент наділяється особливими повноваженнями, він: є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; забезпечує правонаступництво держави; очолює Раду національної безпеки і оборони України; приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України та ін.

Конституційно-правовий статус Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України викликає особливий науковий інтерес, зокрема, з точки зору нормативно-правового закріплення. До питання дослідження даної тематики в контексті визначення повноважень Президента України у сферах безпеки і оборони, місця та ролі Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України в системі управління воєнною організацією держави, а згодом сектором безпеки і оборони, зверталися такі науковці як В. Богуцький, В. Горбуліна, І. Доронін, В. Зьолка, О. Котляренко, В. Ліпкан, С. Мельник, Ю. Михайлова, В. Пашинський, П. Рудик, В. Сазонов та інші.

Із аналізу наукових праць В. Пашинського прослідковується відсутність чіткого відмежування повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від повноважень Президента України, вони не співвідносяться як ціле та частина, повноваження Верховного Головнокомандувача є логічним продовженням повноважень Президента України у нерозривному їх зв'язку [1; 2]. Дещо інший погляд на розмежування повноважень висловлює В. Сазонов. Він в окрему групу виділяє повноваження Президента України як глави держави у сфері національної безпеки, оборони та військової політики та вже всередині неї відмежовує повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від повноважень Президента України із здійснення керівництва у сферах національної безпеки та оборони держави та інших повноважень, визначених ст. 106 Конституції України. Такий підхід дає підстави розглядати повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України як окрему групу повноважень [3; с. 275].

Змінюваність концептуальних підходів щодо нормативно-правового закріплення повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, як наслідок, призводить до негативного нормотворення, нагромадження приписів, які не мають ефективного результату в процесі правозастосування, а також створює передумови для існування «прихованих» повноважень та можливості ключовим особам держави діяти «на власний розсуд».

Повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України відповідно до частини 2 статті 6 Закону України «Про оборону України» [4] (далі – Закон про оборону) визначаються законами. Разом з тим, сам перелік повноважень на сьогодні «розпорошений по законодавству», не має визначеної системи, логічного зв'язку та чіткого закріплення обсягу та меж прав і обов'язків Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Варто відшукати той баланс між практичною необхідністю законодавчого відмежування таких повноважень від повноважень Президента України як глави держави та, водночас, забезпечення подальшого існування їх у нерозривному взаємозв'язку.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення історико-правового аналізу особливостей законодавчого закріплення повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України в контексті конституційного розвитку та розбудови державності України.

Результати дослідження. Характерною ознакою поста глави держави у республіках зі змішаною формою правління є її дуалізм. Україна не є виключенням. Одночасно зі вступом на пост Президентом України видається указ про прийняття повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Слід зазначити, що проблематика правової невизначеності щодо детермінації «повноважень» Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України прослідковується через еволюцію змісту указів Президентів України про прийняття повноважень (обов'язків) Верховного Головнокомандувача. Так, Ющенко В. та Янукович В. «брали на себе обов'язки Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України» [5; 6], наступні Президенти України,

Порошенко П. та Зеленський В., вже «приймали на себе повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України» [7; 8].

Звертаючись до історії становлення України як незалежної правової демократичної держави в контексті формування посту Президента України варто згадати про нещодавно чинні закони Української РСР від 5 липня 1991 року «Про заснування поста Президента Української РСР та внесення змін до Конституції (Основного закону) Української РСР» №1293-ХІІ і «Про Президента Української РСР» № 1296-ХІІ. Відповідно до Конституції Української РСР [9] і закону «Про Президента УРСР» [10] Президент Української РСР визначався найвищою посадовою особою Української держави (з 14 лютого 1992 року – главою держави) і главою виконавчої влади, а також зазначалося, що він:

- виступає гарантом державного суверенітету України;
- є Головнокомандуючим Збройних Сил України;
- вживає заходів до забезпечення обороноздатності, національної безпеки та територіальної цілісності України.

Варто зауважити, що наведені повноваження визначені різними (відокремленими) пунктами Конституції Української РСР, що дозволяло уникнути змістовних суперечок щодо розмежування статусу та повноважень Президента Української РСР та Головнокомандуючого Збройними Силами України.

Синтаксична форма викладення умов «Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 8 липня 1995 року [11] дещо змінює смислове навантаження категорії «повноваження Президента України» (глави держави і глави державної виконавчої влади):

- виступає гарантом державного суверенітету, незалежності, недоторканості кордонів, національної безпеки, територіальної цілісності України, додержання Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина;
- є Верховним Головнокомандувачем Збройними Силами України, призначає та звільняє вище командування Збройних Сил України, вживає заходів щодо забезпечення обороноздатності держави.

Таке синтаксичне поєднання в одному пункті повноважень, пов'язаних із посадою Верховного Головнокомандувача Збройними Силами України, з іншими повноваженнями Президента України у сфері оборони зумовило виникнення конфлікту щодо їх семантичного значення. Подальше використання таких неоднозначних синтаксичних конструкцій вже в сучасній редакції Конституції України збільшило інтерес науковців до зазначених питань.

Зокрема, дискусійним залишається питання щодо взаємозв'язку трьох повноважень Президента України, перерахованих у пункті 17 статті 106 Конституції України від 28 червня 1996 року [12], які хоч і взаємопов'язані певними сферами, але не об'єднані між собою (є самостійними). Цим пунктом передбачено, що Президент України: *є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави*. Привертає увагу те, що визначені Конституцією України повноваження Президента України у сферах національної безпеки і оборони знайшли своє повторне дублювання у статті 13 Закону України «Про національну безпеку України» [13]. Проте зміст її окремих положень сформульований значно ширше, ніж у відповідних нормах Конституції України, а подекуди вони суттєво різняться за своїм змістом. Крім того, назва статті 13 «Керівництво у сферах національної безпеки і оборони» є аналогічною останньому припису пункту 17 статті 106 Конституції України, проте нічим не виправданою, враховуючи, що пріоритетність або необхідність виокремлення цього повноваження не розглядається конституційною нормою. Зміст саме такого вибору назви статті 13 полягає в орієнтації всіх перелічених у ній повноважень Президента України на реалізацію одного повноваження щодо здійснення «керівництва у сферах національної безпеки і оборони», яке у такий спосіб претендує на статус глобаль-

ного. Проте, у вказаному законі відсутнє його термінологічне визначення, що не виключає довільне тлумачення цього поняття у правозастосовній практиці. Погоджуємося з О. Котляренком, що невизначеність такого формулювання і плутанина з його використанням є вкрай небажаною, насамперед з огляду на те, що воно вживається в контексті визначення інших повноважень Президента України [14, с. 54].

Еволюція повноважень Президента України на конституційному рівні знайшла значний відгук на рівні закону. Перелік повноважень Головнокомандуючого (згодом - Верховного Головнокомандуючого) Збройними Силами України був чітко визначений та закріплений у Законі про оборону в редакціях від грудня 1991 року до 17 листопада 2000 року.

Для прикладу розглянемо норми статті 5 Закону про оборону в редакції від 16 листопада 1995 року: «Президент України як Верховний Головнокомандуючий Збройними Силами України і Голова Ради оборони України вживає необхідних заходів щодо забезпечення обороноздатності України та постійної бойової готовності Збройних Сил України. *Президент України як Верховний Головнокомандуючий Збройними Силами України:*

подає на затвердження Верховної Ради України проекти воєнної доктрини, концепції військового будівництва, державної програми розвитку озброєння та військової техніки, а також пропозиції щодо загальної структури та чисельного складу Збройних Сил України, обсягу бюджетних асигнувань на оборону, фінансування вказаної програми;

пропонує на затвердження Верховної Ради України кандидатури для призначення ним на посади Міністра оборони України і начальника Генерального штабу Збройних Сил України;

координує діяльність державних органів у галузі оборони;

веде переговори і підписує міжнародні та міждержавні договори з військових питань;

затверджує план розвитку та стратегічні плани використання Збройних Сил України, плани їх дислокації та розташування, мобілізаційний план України на особливий період, Положення про мобілізаційну підготовку Збройних Сил України, інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України, та про порядок проведення мобілізації, а також положення про Генеральний штаб Збройних Сил України;

у разі воєнного нападу або загрози воєнного нападу на Україну приймає рішення про оголошення стану війни, введення воєнного стану на всій території України чи в окремих її місцевостях, рішення про їх припинення або відміну, укладення миру і невідкладно вносить ці питання на розгляд Верховної Ради України, а також оголошує загальну або часткову мобілізацію на території України у разі оголошення стану війни, приймає рішення про демобілізацію;

приймає рішення та видає наказ Збройним Силам України про ведення бойових дій;

призначає та звільняє вище командування Збройних Сил України, присвоює вищі військові звання;

приймає рішення про призов громадян України на строкову військову службу та звільнення в запас військовослужбовців строкової служби;

встановлює повноваження, організацію і порядок діяльності органів військового управління;

встановлює військові свята».

Аналіз зазначених норм дає підстави вважати, що в такому аспекті повноваження Верховного Головнокомандуючого Збройними Силами України не можна вважати цілком відокремленими, вони «витікають» з конституційних повноважень Президента України, є їх логічним продовженням та являють собою скоріше групу виокремлених «воєнних» повноважень глави держави (в тому числі кадрових та представницьких), дещо деталізованих та обмежених сферою оборони. Тим не менш, спроба закріпити перелік основних повноважень Верховного Головнокомандуючого Збройними Силами України на рівні закону є надважливим кроком у процесі створення системи державного управління у сфері оборони, вона є логічною з точки зору послідовності процесу нормотворення та практичної реалізації принципу права, закріпленого у частині 2 статті 19 Конституції України, відповідно до якого

органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Разом з тим, прийняття у 2000 році у новій редакції законів України «Про оборону України» та «Про Збройні Сили України» відзначилося деякими негативними тенденціями у процесі нормативного закріплення основоположних засад державного управління у сфері оборони. Редакція Закону про оборону від 17 листопада 2000 року, зокрема, містить регресивну новелу: перелік повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України законодавцем було виключено і обмежено лише загальною нормою, відповідно до якої: *«Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України у межах повноважень, визначених Конституцією України, видає укази, розпорядження, директиви і накази з питань оборони»*. Таке формулювання вказує, по суті, на тотожність повноважень Президента України як глави держави та повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Крім того, зазначена норма наділяє Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України правом приймати рішення у формі указів, які є обов'язковими для виконання на всій території України, що значно розширює компетенцію останнього та коло суб'єктів, на кого поширюється дія його рішень.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оборони» від 25 грудня 2008 року № 803-VI статтю 6 доповнено змінами такого змісту: *«Повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України визначаються законами. Для здійснення повноважень у сфері оборони, визначених Конституцією та законами України, Президент України видає укази та розпорядження. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України видає накази і директиви з питань оборони»*. Такі зміни, по-перше, відокремили поняття Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від Президента України та юридично наділили його ознаками окремої (військової) посадової особи, яка в межах своєї компетенції повинна мати власні права та обов'язки, що визначаються законами та за своєю суттю є похідними від основних функцій та завдань Президента України як гаранта державного суверенітету і територіальної цілісності України. По-друге, обмеження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України правом приймати рішення лише у формі директив і наказів у сфері оборони відразу звужує коло його повноважень на відміну від тих, які він мав до 2000 року. Наприклад, рішення про введення воєнного стану відтепер приймається виключно владою глави держави і є загальнообов'язковим на всій території України для всіх громадян, на відміну від рішень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, які є формою реалізації владних повноважень щодо обмеженого кола підпорядкованих йому осіб в частині керівництва Збройними Силами України.

Як глава держави Президент України наділений владними повноваженнями, які закріплені в Основному Законі та, в окремих випадках, можуть бути деталізовані законами України. Проте така деталізація не може призводити до викривлення приписів Конституції України або виходити за її межі [15]. Схоже твердження висловив суддя Конституційного Суду України В. Лемак у своїй окремій думці стосовно рішення від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020: *«Конституційні повноваження Президента України, визначені ч. 1 ст. 106 Конституції України, потребують специфікації (уточнення, визначення особливостей, конкретизації у різновидах), особливо у випадках, коли вони викладені через відкриті формулювання («є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України», «здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави»)*. Конституційні повноваження Президента України для реалізації потребують окреслення їх змісту на рівні законів України. Це означає, що вони можуть і не бути відображеними у конституційних формулюваннях, однак повинні впливати з них та бути спрямованими на досягнення конституційних цілей, виражаючи властивості та органічну сутність відповідних положень Конституції України» [16].

Резюмуючи, важко не погодитись з думкою О. Котляренка, що з правової точки зору норма частини 2 статті 6 Закону про оборону щодо «визначення повноважень Верховного

Головнокомандувача Збройних Сил України законами» є неповною, оскільки, являючись акумулюючою (базовою) по суті, вона не дає навіть орієнтовного переліку цих повноважень. Ще один недолік полягає у складності реалізації цієї норми на практиці, що об'єктивується у необмежену кількість непрофільних законів розрізнених сфер регулювання, які прямо або опосередковано стосуються «воєнних» повноважень [14, с. 57]. Зокрема, Закон України «Про внесення зміни до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України» від 23 лютого 2022 року № 2098-IX [17] дозволив Кабінету Міністрів України у 2022 році приймати рішення за погодженням з Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України щодо скорочення видатків і кредитування державного бюджету, що вкотре підтверджує відсутність ознак сталості, фундаментальності та системності в процесі законодавчого наділення повноваженнями Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Отже, загальний, відсилочний, незавершений характер норми частини 2 статті 6 Закону про оборону створює ризики неоднозначності щодо її інтерпретації та відкриває можливості для свавілля тих, хто цю норму застосовує.

Висновки. Спираючись на думки вищезазначених науковців та необхідність дотримання конституційного принципу верховенства права щодо розмежування повноважень органів державної влади та недопущення перевищення їхніх меж, можливо прийти до висновку, що існує нагальна потреба в чіткій регламентації змісту та обсягу повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, який в умовах особливого періоду та під час дії в державі особливих правових режимів має вагомий керівний вплив на сектор безпеки і оборони. З метою зменшення ризиків щодо розширення кола дискреційних повноважень Президента України у сферах національної безпеки і оборони, вважаємо за доцільне реалізувати практичну складову дослідженої проблематики, зокрема: 1) закріпити у статті 6 Закону про оборону основні повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України; 2) визначати повноваження глави держави і Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України у нерозривному взаємозв'язку між собою; 3) вилучити з законодавчих актів «точкові посилання» і «ситуативні повноваження» Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, залишивши пріоритет на здійснення конституційних повноважень за главою держави.

Список використаних джерел:

1. Пашинський В.Й. Повноваження Президента України у сфері оборони держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Том 2. № 6. С. 59-63.
2. Пашинський В.Й. Забезпечення оборони держави: адміністративно-правові аспекти: монографія Текст / В.Й. Пашинський. - Київ: ФОП Маслаков, 2018. 408с.
3. Сазонов В. Повноваження Президента України у сфері забезпечення державної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 272-278.
4. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
5. Про Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: Указ Президента України від 23 січня 2005 року № 105/2005. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2005>.
6. Про Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: Указ Президента України від 25 лютого 2010 року № 272/2010. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/272/2010>.
7. Про прийняття повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: Указ Президента України від 7 червня 2014 року № 507/2014. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/507/2014>.
8. Про прийняття повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: Указ Президента України від 20 травня 2019 року № 300/2019. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300/2019>.

9. Конституція Української РСР: Закон Української РСР від 20 квітня 1978 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19960628>.

10. Про Президента Української РСР: Закон Української РСР від 5 липня 1991 року № 1295-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>.

11. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 липня 1995 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>.

12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР/ *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141.

13. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

14. Котляренко О.П. Характеристика змісту та обсягу повноважень президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 52-58.

15. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20>.

16. Лемак В.В. окрема думка судді Конституційного Суду України стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України» від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na09d710-20>.

17. Про внесення зміни до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України: Закон України від 23 лютого 2022 року № 2098-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20>.

